BIOGRAFII PAŞOPTISTE (II).

GH. SIBECHI

Plecînd de la importanţa revoluţiei de la 1848 în viaţa poporului român, continuăm prezentarea unor personalităţi paşoptiste care, înţelegînd realităţile sociale şi naţionale, problematica majoră a timpului, au aderat la cauza revoluţiei, criticînd stările de lucruri existente, subscriind la măsurile care să contribuie la afirmarea progresului economic şi social. Personalităţile despre care ne vom ocupa în continuare, chiar dacă n-au fost revoluţionari de profesie, provenind din clasa boierimii, fiind receptivi la tendinţele înnoitoare, manifestîndu-se ca luptători pentru progresul patriei, au partea lor de contribuţie în deschiderea drumului marilor prefaceri şi transformări în structura societăţii, a înfăptuirii unor idealuri fundamentale ale poporului român. Pentru aceasta numele lor rămîne gravat în panteonul luptătorilor pentru progres şi civilizaţie.

GRIGORE CUZA

Într-o epistolă datată 13 noiembrie 1846, Ion Ionescu de la Brad adresîndu-se lui A. Fătu, se referea tangenţial şi la Grigore Cuza, contemporanul său, pe care îl considera cu deplin temei drept „faimosul nostru patriot"[1]. Era o apreciere sintetică nu de complezenţă, ci pe deplin justificată, reflectînd reputaţia de care se bucura Grigore Cuza care, de la intrarea în arena vieţii politice se situase consecvent, fără ezitări, pe o poziţie constant patriotică, progresistă. Acestei trăsături sau altfel spus, acestui ideal, avea să-i rămînă fidel, în ciuda scurgerii anilor, pînă în amurgul vieţii. Prin aceasta, luînd în consideraţie atît generaţia cît şi clasa căreia îi aparţinea, Grigore Cuza a constituit o excepţie, deosebindu-se fundamental de acea parte a boierimii care, sesizînd implacabilul destin social ce-i era rezervat, se opunea cu acerbă înverşunare transformărilor sociale obiective. Contribuţia sa la croirea făgaşului progresului social, chiar dacă nu-i de prim rang, merită cu prisosinţă a fi relevată.

Unchiul domnitorului Al. I. Cuza era descendentul unei familii boiereşti destul de modeste, în sensul că nu dăduse ţării dregători de prim rang şi nici nu dispunea de o stare materială deosebită. Opinii mai vechi considerau că ascendenţii familiei ar fi provenit din cavalerii Cuzi, de origine italiană, semnalaţi în sudul Balcanilor în secolele XIII—XIV[2]. Păreri mai recente consideră familia Cuza ca fiind de origine greacă[3], în timp ce altele, de la jumătatea veacului XIX apreciau Cuzeştii ca fiind „moldoveni, mazili vechi"[4] care pare a fi cea mai apropiată de adevăr.

---

[1] Cornelia C. Bodea, *Lupta românilor pentru unitatea naţională, 1834—1849*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 292.

[2] Octav George Lecca, *Familiile boiereşti române. Istoric şi genealogie*, Bucureşti, 1899, p. 192. Despre Cuzeşti vezi şi N. Ciocan, *Al. I. Cuza. Note genealogice* în *Cuza Vodă, In memoriam*, Ed. Junimea, Iaşi, 1973.

[3] N. Stoicescu, *Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească şi Moldova, sec. XIV—XVII*, Ed. Encicl. Rom., Bucureşti, 1971, p. 392—393.

[4] Constandin Sion, *Arhondologia Moldovei*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1973, p. 106.

Două ipostaze în care sînt surprinşi Cuzeştii în documentele din secolul XVII converg spre această concluzie : la 1638 era semnalat un visternicel Cuza (mort ante 1650) ca hotarnic al moşiei Medeleni (Tecuci)[5] din care au descins ceilalţi Cuzeşti; de asemenea, pe la 1672 trăia un „Cuza morarul"[6] un simplu om din popor, deci. Or străinii ce se stabileau în Moldova în această perioadă veneau nu cu intenţia de a se pierde în rîndurile boierimii mărunte ci dimpotrivă, spre a dobîndi o poziţie privilegiată, prin intrarea în rîndurile marii boierimi. Poziţia modestă a Cuzeştilor a constituit motivul principal pentru care Cantemir n-a apreciat necesar a fi incluşi printre principalele familii boiereşti din Moldova[7]. Dintre Cuzeştii ce-au trăit în secolul al XVIII-lea mai cunoscuţi sînt doi, îndeosebi pentru destinul lor tragic : Dumitraşco[8] — spînzurat la 10 ianuarie 1717 ca urmare a participării la un complot împotriva lui Mihai Racoviţă[9] şi nepotul său Ioniţă mare spătar (1715—1778) care, la 18 august 1778 a fost decapitat împreună cu vornicul Manolachi Bogdan[10].

Unul din fiii lui Ion — căminarul Neculai Cuza (1757—1805) ce s-a căsătorit cu Nastasia, fata paharnicului Vasile Adam de la Barboşi (Fălciu) a avut opt copii : Maria (căsătorită cu D. Bondrea), vornicul Gh. Cuza, postelnicul Ioan Cuza (1784—1848) tatăl domnitorului, Xenia— monahie, Caterina călugăriţă, Varlaam — arhiereu, Grigore — asupra căruia vom insista în rîndurile următoare şi Zoiţa (căsătorită cu Panaite Docan).[11] Această simplă înşirare de nume, din care se remarcă faptul că 3 copii au luat drumul mănăstirii (spre a nu mai avea nevoie de zestre) demonstrează modestia situaţiei materiale.

Despre Grigore Cuza aflăm din mărturiile documentare că s-a născut în luna august 1796 la Barboşi[12]. Rămas orfan de la vîrsta de 9 ani se pare că şi-a început iniţierea în ale învăţăturii cu fratele său mai mare Varlaam. Poate tot graţie intervenţiei sale a învăţat apoi, la Şcoala domnească din Iaşi, unde şi-a însuşit parţial, greaca şi franceza, precum şi matematica, parcurgînd clasele colegiale[13]. Ajuns la vîrsta maturităţii s-a căsătorit cu Maria, fiica spătarului Iancu Stavăr ce i-a adus ca zestre moşia Gherghelеu" [14].

Urcuşul pe treptele rangurilor boiereşti l-a început la 12 decembrie 1822 cînd a devenit comis[15] ca, la 21 noiembrie 1825 să primească rangul de spătar[16] ce l-a purtat vreo 17 ani. În fine, la 21 iunie 1852 prin decretul nr. 324, Grigore Ghica i-a acordat rangul de vornic[17]. Începînd tot din anul 1822 a îndeplinit diferite funcţii publice importante. Astfel, în acelaşi an, precum şi-n 1825, 1827 şi 1828 a fost numit ispravnic al ţinutului Vaslui[18]. În anul 1831 era, la 1 iunie, ispravnic de Fălciu, împreună cu aga A. Roset[19]. În anul 1833 a funcţionat ca preşedinte al ju-

---

[5] „Arhiva genealogică", I, nr. 1, 1912, p. 3.

[6] *Catalogul documentelor moldoveneşti din arhiva istorică centrală a statului*, vol. III, 1653—1675, Bucureşti, 1968, nr. 2 139, p. 449.

[7] Demetrii Cantemirs, *Beschreibung der Moldau*, Frankfurt und Leipzig, 1771, p. 263 ; idem, *Descrierea Moldovei*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1973, p. 282—283.

[8] Căsătorit cu Safta, fiica lui Toderaşco Jora, era comis la 1677, clucer la 1691, spătar în 1701 (cf. „Arhiva genealogică", I, nr. 1, 1912, p. 3).

[9] *Cronica anonimă a Moldovei, 1661—1729* (pseudo—Amiras) Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1975, p. 83 ; *Cronica Ghiculeştilor, istoria Moldovei între anii 1695—1754*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1965, p. 209 ; Manolachi Drăghici , *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani*, tom. II, Tipografia Institutul Albinei, Iaşi, 1857, p. 8 ; N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 392—393.

[10] *Cronici şi povestiri româneşti versificate (sec. XVII—XVIII)*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1967, p. 203—218. Decapitarea lui Gr. Ghica la Beilic ar fi fost urmarea nefastă a unor pîri făcute de logăfătul Bălănescu, vornicul Manolachi Bogdan, spătarul Ioan Cantacuzino, căminarul Manolachi Romano şi paharnicul Dărmănescu (*ididem*, p. 206, nota 4).

[11] Octav George Lecca, *op. cit.*, p. 192—193 ; „Arhiva genealogică", I, nr. 1, 1912, p. 3—4.

[12] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de Stat al Moldovei, dosar 342, f. 32 v .—33.

[13] *Ibidem*, dosar 1761, f. 2.

[14] Constandin Sion, *op. cit.*, p. 255. Soţia sa a murit în anul 1836, fiind înhumată la biserica Sf. Neculai din Huşi (cf. *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1961, p. 69).

[15] „Arhiva genealogică", I, nr. 4—6, 1912, p. 78.

[16] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. X, p. 278.

[17] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a principatului Moldovei", an. XIV, nr. 51, din 29 iunie 1852, p. 201.

[18] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 342, f. 32 v.—33 ; Gh. Ghibănescu, *Surete şi Izvoade*, vol. XII, p. 282.

[19] *Ibidem*, vol. XVII, p. 28, 185.

decătoriei Fălciu fiind în post la data de 28 octombrie[20], iar de la 1 mai 1834 pînă în anul 1836 a fost din nou ispravnic de Fălciu[21].

Merită evidenţiat curajul său de opinie, atitudinea protestatară care au influenţat implicit creşterea prestigiului său în societate. Astfel, în februarie, 1824 împreună cu alţi 36 de boieri a semnat o jalbă adresată porţii contra lui Ioniţă Sandu Sturdza[22]. Deosebit de concludente au fost alegerile de la 12 noiembrie 1832, de la Vaslui pentru un deputat în Obşteasca adunare. Deşi atunci Grigore Cuza se găsea la Iaşi şi pe lista de candidaţi era la numărul patru, fiind penultimul, a fost ales în unanimitate deputat cu 23 voturi pentru. Ulterior se dispunea să fie chemat „spre a i se da hîrtia alegerii", validarea avînd loc la 8 decembrie 1832[23]. A fost ales în comisia pentru definitivarea proiectului de lege privind crearea municipalităţilor, a despăgubirii scutelnicilor şi altele[24]. În legislatura a II-a (1836—1842) n-a mai fost ales întrucît era în slujbă pe la ţinuturi[25] ceea ce pare de fapt un pretext spre a fi îndepărtat. În schimb a fost reales pentru legislatura a III-a (1843—1848)[26] fapt care a nemulţumit pe Mihail Sturdza după cum rezulta din raportul din 6 mai 1842 a Consulului austriac de la Iaşi[27]. Detestînd tot mai mult regimul corupt, dictatorial al lui Mihail Sturdza, în mod firesc, Grigore Cuza a aderat fără rezerve la forţele de opoziţie. Ca atare, în anul 1839 a făcut parte din Conjuraţia Confederativă iniţiată de Comisul Leonte Radu[28]. În anul 1842 s-a alăturat boierilor nemulţumiţi care intenţionau să protesteze asupra modului de desfăşurare a alegerilor de deputaţi[29] iar în anul 1844 şi-a unit glasul cu cei ce-au protestat contra alegerii lui Meletie ca Mitropolit al Moldovei şi Sucevei[30]. În anul 1846 Grigore Cuza a aderat la „Asociaţia patriotică", în locuinţa sa venind membrii de frunte ai mişcării — T. Rîşcanu şi C. Raciliş. Totodată, a luat contact cu alţi aderenţi la „Asociaţie" ca N. Istrati, V. Mălinescu, clucerul Tudorache Gheorghe şi alţii[31]. Apartenenţa sa la această mişcare este dealtfel, încă odată demonstrată de scrisoarea ce a adresat-o la 20 ianuarie 1847 lui T. Rîşcanu[32], în care menţiona „Asociaţia patriotică", dovadă concludentă că ştia scopurile mişcării şi era unul din membrii ei.

Nu încape nici o îndoială că Grigore Cuza a participat la întrunirile organizate de revoluţionari la Iaşi în iarna şi primăvara anului 1848. Ca urmare, la marea întrunire, ţinută la hotelul Petersburg în ziua de 27 martie, unde au participat peste 1 000 de persoane din toate categoriile sociale, lui Grigore Cuza i-a fost rezervată onoarea de a deţine preşedinţia adunării, elocventă apreciere publică pentru adversitatea probată faţă de regimul sturdzist, cît şi promotor consecvent al progresului. Un document de epocă îl aprecia ca fiind „cunoscut în ţară pentru talentul şi nestrămutatele sale sentimente patriotice". Poetul Gh. Sion, participant la evenimente, consemna peste ani că Grigore Cuza ca „boier bătrîn notabil" a răspuns cu demnitate

---

[20] *Ibidem*, p. 289.

[21] Arh. St. Iaşi, *fond cit.*, dosar 342, f. 32 v.—33; Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. XVII, p. 192, 194, 197.

[22] N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. II, Bucureşti, 1896, p. 687—689; Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. X, p. 275.

[23] *Analele parlamentare ale României*, tom. III, partea II-a, Bucureşti, 1893, p. 7, 121—122, 131.

[24] *Ibidem*, p. 24, 34, 40, 44, 167 etc.

[25] *Ibidem*, tom. VIII, partea II-a, p. 530. La alegerile din 11 noiembrie 1837 a fost ales deputat de Vaslui aga Gh. Racoviţă. La 27 ianuarie 1838 Grigore Cuza se afla în slujbă „afară la ţinuturi" (*ibidem*, p. 545; tom. VII, partea II-a, p. 840).

[26] N. Ciocan, *op. cit.*, p. 48—49.

[27] I. C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic*, 1834—1848, Bucureşti, 1915, p. 519.

[28] Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, Supl. I, vol. VI, p. 136.

[29] I. C. Filitti, *op. cit.*, p. 520.

[30] *Ibidem*, p. 530. Spre a ocupa locul lui Veniamin, Meletie, episcopul de Roman, ar fi fost obligat să-i facă lui Mihail Sturdza o atenţie de 40.000 galbeni (cf. R. Rosetti, *Amintiri din copilărie, I, Ce-am auzit de la alţii*, p. 204—205). La scurt timp însă şi Meletie (despre care ne vom ocupa cu alt prilej) a trecut de partea opoziţiei.

[31] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848 în Moldova*, D.G.A.S., Bucureşti, 1960, p. 83, 86.

[32] Arh. St. Iaşi, col. Documente, P. 432, doc. 219.

şi hotărîre ministrului de interne Ştefan Catargiu care era scopul adunării: „ţara este nemulţumită şi doreşte oarecari reforme şi îmbunătăţiri"[33].

Odată cu declanşarea represiunii împotriva forţelor revoluţionare, de trupele înarmate conduse de Dimitrie şi Grigore Sturdza, fiii domnitorului, nici Grigore Cuza n-a fost omis. Cunoscîndu-i opiniile şi reputaţia, ocîrmuirea a bănuit că ar fi pregătit în casele sale oameni înarmaţi şi ar fi ridicat baricade. Ca atare, a fost trimis la locuinţa sa un pluton din miliţia ieşeană iar ca întărire, mai mulţi arnăuţi comandaţi de unul Inge. Neîntîmpinînd rezistenţa scontată, arnăuţii şi soldaţii ameţiţi de băutură şi-au arătat vitejia jefuindu-l de mai multe bunuri, în valoare de 130 galbeni, pentru care, Cuza cerea despăgubiri la 15 august 1849. N-au îndrăznit însă să-l aresteze, bătrînul ameninţîndu-i cu pistoalele încărcate[34]. La 30 martie 1848 unii din duşmanii săi cereau să fie surghiunit, numărîndu-se printre boierii „perlorisiţi la moşii", dar în cele din urmă i s-a permis să vină în capitală[35].

În timpul domniei lui Grigore Al. Ghica a avut prilejul să pună în practică, în măsura în care s-a priceput şi i-au permis realităţile sociale, ceea ce credea de cuviinţă a fi necesar pentru luminarea poporului. În anul 1849 a fost invitat ca ministru în fruntea Departamentului lucrărilor publice[36], pentru ca, de la 1 septembrie 1850 să devină şef al Departamentului cultelor şi învăţăturii publice[37]. În timpul cît a ocupat această funcţie a fost elaborat, cu concursul direct al eminentului intelectual Petru Cazimir[38] „Aşezămîntul pentru reorganizarea învăţăturii publice în principatul Moldovei", promulgat de domnitor în anul 1851, în care între altele se prevedea chiar „învăţămînt gratuit şi liber pentru toţi locuitorii". Pentru meritele dobîndite, în anul 1851 a fost decorat cu ordinul „Nişan Eftihar"[39].

În anul 1852 în calitatea ce-o avea, a fost cooptat într-o comisie destinată să se îngrijească de editarea „Hronicii Românilor" a lui Şincai[40]. În acelaşi an, prin ofisul domnesc nr. 50 i se aduceau mulţumiri pentru „desăvîrşită cunoştinţă în trebi cinstit caracter şi nobile şi patrioticeşti sentimente" precum şi pentru „zel şi bunăvoinţă pentru înflorirea învăţăturii tinerimii"[41]. Pentru buna funcţionare a învăţămîntului merită evidenţiată intervenţia sa, tot în 1852, la domnitor, pentru a fi chemat în Moldova A. T. Laurian spre a ocupa postul de inspector general al şcoalelor[42]. A. P. Ilarian ce l-a cunoscut în această perioadă, l-a văzut ca „un bătrîn venerabil, plin de patriotism, cu frumoase cunoştinţe"[43]. Cu toate acestea, în anul 1853 a fost nevoit să se retragă[44].

Unionist convins, a luptat cu toate forţele sale pentru realizarea dezideratului secular al poporului nostru. La 10 iunie 1857 protesta că n-a fost inclus în listele electorale[45], iar la 24 august se adresa în acelaşi sens ministrului de interne[46] pentru ca, în sfîrşit, la 26 august 1857 să fie

---

[33] *Anul 1848 în Principatele Române. Acte şi documente*, tom. I, Bucureşti, 1902, p. 470; Gh. Sion, *Suvenire Contimpurane*, Tipografia Academiei Române, Bucureşti, 1888, p. 175; *Anul revoluţionar 1848, I, în Moldova*, Ed. de stat, Bucureşti, 1950, p. 215; *Revoluţia română din 1848*, Ed. politică, Bucureşti, 1969, p. 153.

[34] *Documente privitoare la anul revoluţionar 1848...*, p. 402, 404—405.

[35] *Anul 1848...*, tom. I, p. 144; *Anul revoluţionar 1848...*, p. 15.

[36] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a Principatului Moldovei", an. XIV nr, 51, din 29 iunie 1852, p. 201.

[37] „Gazeta de Moldavia", an. XXII, nr. 69, din 14 sept. 1850, p. 283; Arh. St. Iaşi, Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 1761 f. 2.

[38] *Un paşoptist moldovean: dr. Petru Cazimir* în „Revista Arhivelor", supliment, 1979, p. 67—70.

[39] „Zimbrul", 1851, p. 221; „Gazeta de Moldavia", XXIII, p. 43.

[40] „Gazeta de Moldavia", XXIV, 1852, p. 173.

[41] „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale a Principatului Moldovei", an XIV, nr. 51, din 29 iunie 1852, p. 201.

[42] *George Bariţ şi contemporanii săi, vol. I, Studii şi documente*, ed. Minerva, Bucureşti, 1973, p. 183, nota 2.

[43] I. Pervain, I. Chindriş, *Corespondenţa lui Alexandru Papiu Ilarian*, vol. I, Ed. Dacia, Cluj, 1972, p. 61.

[44] D. Ivănescu, Virginia Isac, *Alexandru Ioan Cuza, Acte şi scrisori*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974, p. 158, nota 3.

[45] *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1961, p. 69.

[46] *Ibidem*, p. 164.

repus în drepturi[47]. Fiind bolnav, la 30 august solicita să-şi trimită votul în scris[48], starea sănătăţii fiind poate una din cauzele ce l-a determinat să nu candideze pentru adunarea ad-hoc. A subscris pentru „Etoile du Danube“ [49].

După unire şi-a consacrat forţele luptei pentru îmbunătăţirea soartei ţăranilor. Gödel Lannoy raporta la 19 mai 1859 că a fost numit în Comisia centrală de la Focşani[50]. Cu mult curaj şi înaltă omenie (amintindu-ne de „Clăcaşii“ lui Goga) s-a ridicat bătrînul boier în apărarea ţărănimii strivite de apăsări. Merită a fi menţionată în acest sens scrisoarea publicată în „Tribuna română“ adresată lui C. Negruzzi şi altor boieri cu vederi similare lui. În numărul 36 autorul „Păcatelor tinereţilor“ păcătuia conştient faţă de ţărănime învinuind-o de lenevie şi patima beţiei. După ce arată că mai mult de jumătate de veac Cuza l-a „petrecut cu ţăranii ca boier de ţară“ arată adevăratele cauze ale mizeriei locuitorilor: „apăsările de tot felul atît din partea guvernului care numai la dînşii au cerut şi au luat, precum şi din partea proprietarilor şi posesorilor care tot de la dînşii au cerut şi au luat fiecare cît au avut şi cît au socotit“. Şi, parcă această spoliere n-ar fi fost suficientă, ţăranii au fost supuşi unui tratament inuman: bătaia, închiderea în zămlce, în butuci ori în fiare, după capriciile mai marilor zilei.

Cei ce-au suferit „zăduful zilei şi răceala nopţii, muncind cu femeile şi copiii lor au ajuns în starea deplorabilă ca urmare a apăsărilor, jăcuirilor a stării de paria“ [51]. Indignarea ce răzbate din aceste rînduri alătură scrisoarea lui Gh. Cuza de cunoscuta jalbă a lui Moş Ion Roată deşi autorii fac parte din clase sociale diferite.

În acelaşi an, Grigore Cuza la apărarea birnicilorvasluieni persecutaţi de coloneii Ranett şi Fote care, au recurs la arestări, torturi, bătînd pînă şi femeile, insultîndu-i „spre a le face suferinţele mai amare“ păgubindu-i cu peste 7 000 lei[52]. Urmare a faptului că susţinea pe cei obidiţi Elena Şubin, proprietara moşiei Vaslui, îl reclama domnitorului, printr-o telegramă din 2 septembrie 1861, că ţăranii săi sînt instigaţi şi conduşi de el[53]. Convins de justeţea cauzei ţărănimii, Grigore Cuza, în calitate de deputat a susţinut în şedinţa din 29 mai (10 iunie) 1862 proiectul de lege rurală, cerînd împroprietărirea ţăranilor[54]. Şi, continuînd a fi un sprijinitor şi apărător al ţărănimii, in 1864 ca proprietar al moşiei Gherghelcu a renunţat la răscumpărarea boierescului de către săteni[55].

Bucurîndu-se de un prestigiu deosebit, la alegerile din 19 februarie 1860 a fost ales deputat al ţinutului Vaslui, împreună cu Ioan Sturdza, învingînd astfel condidaţii guvernamentali: G. Ciurea, N. Millo, C. Sturdza şi Anghelută[56]. De asemenea, în alegerile din 24—25 noiembrie 1864 a fost ales deputat al oraşului Vaslui[57]. Investit cu funcţia de vicepreşedinte al Camerei cu 100 de voturi[58], a demisionat ulterior, în şedinţa de 16 decembrie 1864 fiind înlocuit cu Dimitrie Gusti[59]. Depunînd o susţinută activitate ca deputat, prin numeroase interpelări, deşi uneori nu a avut aceleaşi vederi ca Al. I. Cuza[60] Grigore Cuza a rămas credincios pînă la adînci bătrîneţe, cauzei progresului. Trecut la cele veşnice în 1869, a fost înmormîntat la Gherghelcu pentru ca apoi rămăşiţele sale să se odihnească la Ruginoasa[61]. Prin viaţa sa consacrată propăşirii patriei Grigore Cuza rămîne un om pentru eternitate.

---

[47] *Ibidem*, p. 165.

[48] *Ibidem*, p. 207.

[49] *Ibidem*, vol. III, p. 296.

[50] *Ibidem*, vol. II, p. 491—492.

[51] „Tribuna română“, an. I, nr. 40, din 2 oct. 1859, p. 1—2. Răspunsul lui C. Negruzzi, publicat în nr. 42, din 13 oct. 1859, p. 2—3 utilizînd şi versuri din Antioh Cantemir, n-a reuşit să convingă cititorul că ar fi alte cauze ale mizeriei ţărănimii decît cele arătate de Cuza.

[52] *Ibidem*, nr. 46, din 29 oct. 1859, p. 3. Scrisorile respective poartă data de 8 iulie, 17 septembrie şi 19 octombrie 1859.

[53] C. C. Giurescu, *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1966, p. 229.

[54] *Ibidem*, p. 133; N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. IX, Bucureşti, 1938, p. 370.

[55] „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor unite române“, nr. 234, din 20 oct. (1 nov.) 1864, p. 1 098.

[56] „Tribuna română, an. I, nr. 69, din 25 febr. 1860, p. 1; nr. 71, din 3 martie 1860, p. 2.

[57] Dezbaterile Adunării elective a României, nr. 1, 1865, p. 2.

[58] Gh. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, vol. VII, p. CCLXIV.

[59] Dezbaterile Adunării elective a României, 1865, p. 23.

[60] „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor Unite“, nr. 138, din 25 iunie 1862, p. 557.

[61] Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. VII, p. CCLXIV.

COSTACHE ROLA

Despre Costache Rola, apreciat de Alecsandri că „au ţinut un loc însemnat între oamenii de la 1848 şi au luat parte la lucrările reformatoare ale generaţiei" sale[62] s-au făcut mai multe referiri pînă acum, prin care s-au trasat principalele coordonate ale vieţii şi activităţii sale[63]. Tatăl său doctorul, Evstatie Rola s-a născut prin anul 1766 şi s-a stabilit în Moldova, după unele aprecieri contemporane, în jurul anului 1802.[64]. Mărturii documentare relevă că, în anul 1808 doctorul Rola era deja în Moldova căci cumpăra, împreună cu medelnicerul Săndulache Teodosiu moşiile Larga, Odaea şi jumătate din Cerbiceni[65]. În anul 1809[66] ca doctor, era răsplătit cu o leafă de 5 400 lei, iar în iulie 1810 îndeplinea funcţia de doctor al oraşului Iaşi[67]. Cu prilejul înaintării unei jalbe, la 12 iulie 1811, cînd a cumpărat „o casă cu puţin loc, ţărănească, proastă", menţionînd unde era situată această achiziţie, aflăm de fapt unde locuia: „în vale de casăle mele, în şăs la Bahlui, de la Cişmeaoa Păcurarului, mai încoaci, despre Bahlui, spre răsărit" [68]. În anul 1814, ca unul din doctorii de frunte ai Iaşului impunîndu-se prin competenţă, ceea ce i-a atras aprecierea că avea o „bună ştiinţă de medică" [69], a fost însărcinat ca, împreună cu doctorii Plusc şi Petoni să inspecteze spiţeriile ieşene, cu care prilej să stabilească preţul medicamentelor[70]. Reputaţia de medic de valoare i-a adus firesc şi o clientelă corespunzătoare care, implicit s-a reflectat în condiţia sa materială: în anul 1816 dispunea de moşia Mitocu (ţin. Dorohoi) cu 100 de birnici.[71]. În anul 1820 dispunea de 11 scutelnici[72] iar la 13 septembrie 1830 vindea lui Zisu Cofman un han, situat în mahalaua Cizmăriei din Iaşi[73].

Trebuie menţionat că Evstatie Rola a fost primul doctor pensionar din Moldova[74]. În anul 1829 Minciaki i-a fixat o leafă de 12 000 lei, iar în anul 1830 Kiselef l-a desemnat ca protomedic al Moldovei, fiind în funcţiune în luna noiembrie a aceluiaşi an[75]. Ca o recunoaştere a meritelor sale a fost înălţat la rangul de agă devenind astfel boier de „clas al 2-lea cu ţidulă domnească" [76]. Evstatie Rola s-a manifestat şi ca om de o întinsă cultură pentru acele timpuri. În anul 1813 a fost cooptat ca efor al tipografiei ce funcţiona la Trei Ierarhi[77]. A contribuit la apariţia „Albinei româneşti" fiind menţionat printre acei binevoitori„ cari o samă au dat şi osăbit ajutoriu" [78]. Un rol esenţial a avut la fondarea, la 11 ianuarie 1830, a cercului de lectură medicală, din Iaşi, compus iniţial din 21 de membri. Pentru aceasta este concludent faptul că, în lista membrilor cercului, din 29 noiembrie 1830, el figurează la numărul de ordine unu[79]. La toate acestea adăugăm faptul să dispunea de o vastă bibliotecă, nu numai pentru acele vremi, dar chiar şi astăzi, totalizînd „1450 tomuri" ce era scoasă la vînzare la 28 februarie 1835

---

62 V. Alecsandri, *Scrisori, însemnări*, Bucureşti, 1964, p. 126.

63 G. Bogdan—Duică, *Despre Costache Rola, cumnatul lui V. Alecsandri*, în „Transilvania", LII, 1921, p. 799—813; Elena Rădulescu—Pogoneanu, *Viaţa lui Alecsandri*, Craiova, f.a., p. 23, nota 15; D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 28 nota 1, ş.a.

64 Constandin Sion, *op. cit.*, p. 225.

65 „Arhivele Basarabiei", an. V, nr. 1, 1933, p. 44, 46.

66 V. Gomoiu, *Adaos la volumul I din Repertorul medicilor, farmaciştilor, veterinarilor din Ţările Române (înainte de anul 1870)*, Bucureşti, 1941, p. 192.

67 R. Rosetti, *Arhiva Senatorilor din Chişinău* în „Analele Academiei Române, Mem. Secţ. Ist. s. II, tom. XXXII, 1909—1910, p. 100.

68 „Ioan Neculce", fasc. 8, 1930, p. 117;

69 Constandin Sion, *op. cit.*, p. 225.

70 P. Pruteanu, *Medici în Moldova înainte de Regulamentul Organic*, în „*Din istoria medicinii româneşti şi universale*", Ed. Acad. R.P.R., Bucureşti, 1962, p. 244.

71 C. Istrati, *Condica Visteriei Moldovei din anul 1816*, Supl. I, la Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol, Iaşi, tom. XVI, 1979, p. 92; Arh. St. Iaşi, Col. Manuscrise. nr. 1 646, f. 18.

72 „Ioan Neculce", fasc. 3, 1923, p. 17.

73 Arh. St. Iaşi, Col. Documente, p. 719, doc. 1.

74 Gh. Ghibănescu, *op. cit.*, vol. X, p; 283.

75 P. Pruteanu, *op. cit.*, p. 244.

76 Analele parlamentare ale României, tom. IV, partea II-a, Bucureşti, 1894, p. 541.

77 P. Pruteanu, *op. cit.*, p. 245.

78 „Uricarul", vol. VIII, p. 111.

79 N. A. Bogdan, *Societatea medico-naturalistă şi muzeul istorico-natural din Iaşi, 1830—1919*, Iaşi, 1919, p. 4—5.

în casa doctorului Cihac[80]. S-a stins din viaţă la post, ca o victimă a datoriei, îndeplinind jurămîntul lui Hipocrate, luptînd cu epidemia de holeră din Iaşii anului 1831. Avea 65 de ani[81].

Căsătorit cu Marioara[82], fiica dascălului Teodori, Evstatie Rola a avut mai multe fete[83] şi pe Costachi, născut pe la 1812[84]. După ştiinţa de carte dobîndită în ţară, posibilităţile materiale ale tatălui i-au permis lui Costache Rola să-şi continue studiile la München, unde studia dreptul, avînd colegi pe Dimitrie Ghica, Ghica Comăneşti, fraţii Rosetti şi alţii. Se pare că n-a reuşit să-şi termine studiile ca urmare a unei întîmplări ce avea că fie cunoscută în înaltele cercuri leşene. La München, Rola s-a certat cu un ofiţer, ce avea rang de conte, cearta încheindu-se prin provocare la duel. Rola, fiind trăgător mai bun şi avînd mai mult noroc şi-a rănit mortal adversarul. Deşi duelul fusese legal, Rola a fost condamnat la moarte, trebuind, spre a scăpa cu viaţă să părăsească imediat Bavaria, fără a o mai revedea vreodată, sentinţa nefiind prescrisă[85]. În anul 1834 nu mai era în Germania[86]. Se pare că s-a întors în ţară în 1833 cînd, la 13 aprilie cerea „atestat de familie" prin care să se specifice că familia sa făcea parte din „evghenişti pămîntului acestuia", întrucît dorea să plece în Rusia la rude[87]. Nu este totuşi exclus să-şi fi continuat pregătirea la Paris căci, cercetări recente îl menţionează în componenţa cercului revoluţionar moldo-muntean din capitala Franţei, în 1837—1838, alături de I. Ghica, fraţii Goleşti, D. Brătianu, N. Creţulescu, I. Voinescu II, V. Alecsandri, Al. I. Cuza, C. Negruzzi, Scarlat Virnav şi alţii[88]. În 1838 era în ţară căci, la 22 aprilie încredinţa o vechilime unui Dimitrachi Ţintă[89]. Om „cultivat, elegant şi frumos" [90] Rola a avut o tinereţe plină de aventuri, încheiate uneori într-un mod tragi-comic[91]. Faima de „duelgiu" dobîndită în Germania şi-a menţinut-o şi în Iaşi, cînd, în aprilie 1841 se pregătea să dueleze cu viitorul domnitor Al. I. Cuza, acesta solicitînd la 2 aprilie lui Kogălniceanu să-l secondeze. Cu timpul însă relaţiile dintre ei s-au ameliorat, intervenind reconcilierea[92].

În anul 1844 cînd, prin legea din 31 ianuarie, s-a hotărît emanciparea ţiganilor statului şi a mănăstirilor, Rola s-a numărat printre cei ce-au salutat această măsură, făcînd parte din deputăţia de tineri compusă din C. Negri, V. Alecsandri, D. Ralet, P. Mavrogheni ce-au exprimat domnului recunoştinţa tinerei generaţii pentru măsura luată[93]. În acelaşi an, presa îi aducea elogii ca magistrat, alăturîndu-l cu ceilalţi colegi de generaţie ca Lascăr Rossetti, N. Ghica Comăneşti „carii răspund chemărilor şi fac excepţie din acei mulţi amploiaţi ce caută numai chiverniseala" [94]. Dealtfel, încă din anul precedent i se recunoscuse meritele în acest domeniu, fiind înălţat la 20 august 1843 la rangul de agă pentru modul în care îndeplinea slujba de preşedinte al judecătoriei ţinutului Iaşi, secţia a II-a[95]. Între 16 decembrie 1845 şi 2 iunie 1846 a

---

[80] „Albina românească", VII, nr. 17, din 28 febr, 1835, p. 69.

[81] *Ibidem*, an. III, 1831, p. 97—98; I.C. Filitti, *Principatele române de la 1828 la 1834*, Bucureşti, 1934 p. 96, nota 69.

[82] Arh. St. Iaşi, Col. Documente, P. 719, doc. 1.

[83] Constandin Sion, *op. cit.*, p. 226. Una dintre ele s-a căsătorit cu generalul ţarist Graben· Alta, Smărăndiţa a fost soţia unuia din fiii lui Panaite Docan.

[84] D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 28.

[85] R. Rosetti, *Note genealogice şi biografice despre familiile Buhuş şi Rosetti*, în „Analele Academiei Române", Mem. Sect. ist. S. II, tom. XXVIII, 1906, p. 496; id. *Amintiri din copilărie, I, Ce-am auzit de la alţii*, Iaşi, 1926, p. 129—131; V. Alecsandri, *Scrisori*, ediţie de Ilarie Chendi şi Z. Carcalechi, Ed. libr. Socec & comp., Bucureşti, 1904, p. 97, nota 3; R. Rosetti, *Familia Rosetti*, vol. I, Bucureşti, 1938, p. 200.

[86] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, p. 12.

[87] Gh. Ungureanu, *Istoria avocaturii în Moldova, vol, I, pînă la anul 1880*, Iaşi, 1938, p. 229.

[88] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, p. 12.

[89] „Buletin, foae oficială," an. VI, Supliment la nr. 58, din 24 iulie 1838, nr. 63, p. 242.

[90] Marie G. Bogdan *Autrefois et aujourd'hui*, 1929, p. 92.

[91] Constandin Sion, *op. cit.*, p. 226.

[92] D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. XIII.

[93] Ioan C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul Organic, 1834—1848*, Bucureşti, 1915, p. 659; Mihai Kogălniceanu, *Opere, vol. II, Scrieri istorice*, Ed. Acad. R. S. R., Bucureşti, 1976, p. 611.

[94] „Gazeta Transilvaniei", VII, 1844, p. 148.

[95] Arh. St. Iaşi, fond Secretariatul de stat al Moldovei, dosar 345, f. 79 v.

fost redactor al „Folii săteşti" [96] după care, în aceleaşi an, 1846, îndeplinea funcţia de vechil al lui Manolachi Hrisoverghi, după cum rezultă din împuternicirea nr. 7340 eliberată de către Divanul Apelativ[97]. Afacerile ce-l preocupă, funcţiile diverse ce le îndeplineşte în această perioadă nu l-au împiedicat să ţină contactul cu forţele progresiste ale vremii. Concludent e în acest sens faptul că, în anul 1845 cînd Costăchiţă Filipescu a făcut o vizită în Moldova printre personalităţile cu care acesta s-a întîlnit ca V. Alecsandri, C. Negri, fraţii Rosetti, s-a numărat şi C. Rola[98].

În aprilie 1847 împreună cu G. Ghica a luat iniţiativa de a întocmi o listă de subscripţie pentru ajutorarea sinistraţilor din Bucureşti ce suferiseră pierderi considerabile în urma unui incendiu[99]. În ce priveşte activitatea publică, în acest an a fost arendaş al contesei Luţica Paladi Bedmar[100]. Ca exponent al burgheziei aflată în ascensiune îl găsim alături de alţi boieri cu interese similare — G. Sturdza, C. Hurmuzaki, T. Balş, C. Negri, C. Moruzi, urmînd sugestia negustorului Reinecke din Leipzig, venit la Iaşi la 9 iulie 1847, de a înfiinţa o bancă de scont şi credit rural „Institution allemende particuliere de credit" spre a scuti pe proprietari de camătă, oferind împrumuturi cu o dobîndă mai redusă cu cel puţin 2% faţă de cea legală[101]. În anul 1848 Rola se număra printre fruntaşii revoluţiei alături de Rosetti, Epureanu, Cazimir, N. Ghica, Alecsandri şi alţii, apreciaţi ca „unii din cei mai inteligenţi bărbaţi ai Moldovei" care doreau „binele şi înflorirea patriei iar nu schimbarea unui domnitor cu altul" [102]. Intradevăr, printre măsurile organizatorice iniţiate de capii revoluţiei Kogălniceanu, Rola, P. Cazimir şi alţii au fost mai multe întruniri şi consfătuiri, prin care s-au dezbătut detaliile organizatorice a luptei revoluţionare ce urma să se declanşeze[103]. Se cunoaşte participarea lui Rola la evenimentele din Iaşi din zilele lui martie 1848. Participînd la adunarea de la hotelul Petersburg prezidată de Gr. Cuza, Rola a fost cooptat în comitetul de redactare al Petiţiei. Tot el, împreună cu Mihail Kogălniceanu au fost însărcinaţi s-o prezinte lui Mihail Sturdza, la întrevederea respectivă participînd şi consulul ţarist Tumanski. Analizînd doleanţele sintetizate în Petiţie, domnitorul s-a opus la aplicarea punctelor privind desfiinţarea Adunării obşteşti şi a înarmării maselor formulată prin crearea gărzii naţionale. Aflînd rezultatul demersului făcut la M. Sturdza, capii revoluţiei considerînd măsurile adoptate ca un tot, au opinat că trebuie să se accepte „ori totul ori nimic" răspuns adus la cunoştinţa lui M. Sturdza la ora 16[104]. În vederea stabilirii măsurilor în urma situaţiei intervenite, capii revoluţiei s-au întrunit la casa Mavrocordat de pe Copou. Aici au fost surprinşi de ostaşii şi arnăuţii comandaţi de Dimitrie Sturdza fiul domnitorului, operîndu-se mai multe arestări. După unele mărturii, parte din cei prezenţi au reuşit totuşi să scape fugind pe uşile şi ferestrele din spatele casei între aceştia fiind Alecsandri, Rola, Ralet şi alţii[105].

După reprimarea brutală a revoluţiei, mulţi conducători ai acesteia au fost nevoiţi să ia drumul exilului. Despre Rola se presupunea că ar fi fost tovarăş de exil al lui Alecsandri cu care era cumnat[106]. Un contemporan, Irachie Porumbescu, susţinea în amintirile sale că l-a întîl-

---

[96] D. Ivănescu, Virginia Isac, *op. cit.*, p. 28.

[97] „Buletin, foae oficială", an. XIV, nr. 74, din 19 sept. 1846, p. 384.

[98] Cornelia C. Bodea, *op. cit.*, p. 60.

[99] G. Bogdan-Duică, *op. cit.*, p. 804.

[100] „Albina românească", an. XIX, nr. 27, din 6 aprilie 1847, p. 105—106; nr. 29, din 13 aprilie 1847, p. 113.

[101] Ioan C. Filitti, *Domniile române...*, p. 597.

[102] „Gazeta Transilvaniei", an. XI, nr. 40, din 17 mai 1848, p. 168; *Anul revoluţionar 1848...*, p. 185.

[103] C. Colescu-Vartic, *1848, zile revoluţionare*, Bucureşti, 1898, p. 95, 113.

[104] Elias Regnault, *Istorie politică şi socială a Principatelor Dunărene*, trad. A. Fetu, Iaşi, 1856, p. 430; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, 1938, p. 121. Sion în memoriile sale susţinea că delegaţia ce-a mers la domnitor a fost formată din Rola, unul din Moruzeşti, şi Vasilică Ghica (Gh. Sion, *op. cit.*, p. 178; *Revoluţia română din 1848*, Ed. politică, Bucureşti, 1969, p. 155).

[105] D. Vitcu, *M. Kogălniceanu şi evenimentele din martie 1848 de la Iaşi* în „Anuarul Institutului de istorie şi arheologie A. D. Xenopol", tom. IV, 1967, p. 166. După alte opinii Alecsandri, Rola şi alţii nu se găseau în casa Mavrocordat în momentul descinderii armatei şi arnăuţilor (cf. Gh. Sion, *op. cit.*, p. 181; N. Corivan, *Preciziuni în legătură cu revoluţia de la 1848*, în „Arhiva românească", 1943, p. 9, nota 2).

[106] Elena Rădulescu-Pogoneanu, *op. cit.*, p. 22—23. Rola s-a căsătorit la 3 decembrie 1845 cu Catinca, sora lui V. Alecsandri. Aceasta s-a născut în anul 1819 şi a încetat din viaţă

nit în Bucovina, ca emigrant[107] dar, alte surse contestă totuşi prezenţa sa pe meleagurile bucovinene[108]. Emigrarea lui Rola apare ca o chestiune îndoielnică. Este adevărat că, datorită epidemiei de holeră — primul bolnav fiind depistat în Iaşi, la data de 19 mai, marea majoritate a ieşenilor s-au retras la sate, la moşii şi vii încît „Iaşul se pustiisă"[109] după cum remarca un contemporan, deoarece în oraş mai rămăseseră doar cîteva mii de oameni. Faptul că, printr-o scrisoare din data de 16 (28) iunie 1848 Kogălniceanu se adresa fratelui său, rugîndu-l să meargă la Rola spre a-i face rost de bani[110] conduce la concluzia că acesta era în ţară, amănunt ce-i era cunoscut lui Kogălniceanu. Mînia domnitorului împotriva lui Rola ar fi putut fi temperată de prezenţa trupelor ţariste care invadaseră Moldova, ori Rola, chiar dacă nu era un filoţarist făţiş, era totuşi cumnatul generalului Graben.

După ce Mihail Sturdza a părăsit arena politică, succesorul său Gr. Ghica, cu vederi politice progresiste a facilitat ascensiunea politică a unor personalităţi ce se remarcaseră în 1848 ca promotori ai introducerii unor înoiri sociale. În acest context, în luna iunie 1849 C. Rola a fost numit director în Ministerul de Interne al Moldovei[111]. Cazul n-a fost singular. Cu acelaşi prilej comentînd numirea de directori în ministere a unor paşoptişti ca P. Cazimir, D. Ralet, C. Rola, I. Sillon şi alţii, ziarul „Bucovina" considerînd această măsură de bun augur, aprecia cultura şi simţămintele patriotice a acestor personalităţi şi exprima speranţa că „spiritul binefăcător ce provine de sus se va propaga şi va străbate peste tot"[112].

În anul 1850 prin ofisul nr. 110 Rola a fost numit membru al Divanului domnesc în locul lui Iancu Ghica. [113]. În acelaşi an, la 30 noiembrie, avîndu-se în vedere atît funcţia ce-o ocupa cît şi studiile sale în domeniul juridic, prin ofisul nr. 181, fiind numiţi membrii comisiei îndeplinitoare a Codicei civile în frunte cu Nicolae Suţu — ministrul justiţiei, a fost cooptat şi C. Rola alături de M. Kogălniceanu, D. Bojinca, D. Ralet, L. Roset şi alţii[114], în anul 1851 fiind deja elaborată prima parte a lucrării[115]. La 22 ianuarie 1852 a fost ales, împreună cu I. Cantacuzino, secretar al Divanului obştesc[116] şi, tot în acelaşi an, prin decretul nr. 373 i-a fost conferit rangul de vornic[117]. În anul 1854 a fost decorat cu ordinul Sf. Stanislav clasa II-a conform ordinului dat de ţar încă din decembrie 1853[118], iar în prima decadă a lunii martie a demisionat fiind înlocuit cu postelnicul Constantin Burghele[119]. O fecundă activitate a desfăşurat Rola pentru cauza unirii Principatelor. Încă din iarna lui 1856 — după cum rezultă din raportul lui Testa din 11 februarie — Kogălniceanu, Rola şi Corni lucrau la elaborarea unui proiect de constituţie cu scopul de a-l înmîna secretarului Ambasadei engleze din Constantinopol, Alison[120]. Cînd, la 16 (28) februarie 1856 mai multe personalităţi ale vieţii politice moldovene i-au adresat lui

---

la 17 decembrie 1857 (cf. Arh. St. Iaşi, colecţia de stare civilă, mitrica bis. Sf. Spiridon, act 79 din 1857). Catinca se căsătorise la 11 iunie 1835 cu Costache Voinescu, din căsătoria lor rezultînd patru copii : Ştefan, Elena, Maria şi Aglaia. Bolnavă de tuberculoză, fiind constant terorizată de soţ, Catinca s-a văzut nevoită să divorţeze în anul 1843. Detalii despre viaţa ei, precum şi spulberarea insinuărilor făcute la adresa ei de Constandin Sion în a sa Arhondologie se găsesc în capitolul „Catinca Alecsandri, sora poetului" la Sever Zotta, *La Centenarul lui Vasile Alecsandri, 1821—1921*, Iaşi, 1921, p. 36—46.

107 Iraclie Porumbescu, *Amintiri*, ediţie îngrijită de Ion Ştefan, Ed. Gorjan, f. a., f. 1, p. 219.

108 Teodor Bălan *Activitatea refugiaţilor moldoveni în Bucovina* 1848, Sibiu, 1944, p. 5—6.

109 Manolache Drăghici, *op. cit.*, p. 214.

110 M. Kogălniceanu, *Scrisori, 1834—1849*, Bucureşti, 1913, p.191.

111 „Albina românească", an. XXI, supliment extraordinar la nr. 49, din 23 iunie 1849, p. 205.

112 „Bucovina", nr. 30, din 16 sept. 1849, p. 168.

113 „Zimbrul", nr. 16, din 24 aug. 1850, p. 65.

114 „Buletin, foaea publicaţiilor oficiale..., 1850, p. 399 ; „Zimbrul", nr. 46, din 7 dec. 1850, p. 181.

115 Al. Zub, *Mihail Kogălniceanu*, Ed. Junimea, Iaşi, 1974, p. 126.

116 „Gazeta de Moldavia", an. XXIV, nr. 17, din 1 martie 1854, p. 65.

117 *Ibidem*, nr. 55, din 21 iulie 1852, p. 115 ; „Buletin foaea publicaţiilor oficiale..., 1852, p. 249.

118 „Gazeta de Moldavia", an. XXVII, nr. 17, din 1 martie 1854, p. 65.

119 *Ibidem*, nr. 20, din 11 martie 1854, p. 77.

120 L. Boicu, *Austria şi Principatele române în vremea războiului Crimeii (1853—1856)*, Ed. Acad. R.S.R., Bucureşti, 1972, p. 350.

Gr. Ghica o petiţie în favoarea Unirii printre semnatari s-a aflat şi C. Rola[121]. Consecvent idealului unirii, Rola s-a numărat printre unioniştii de frunte: Alecsandri, Ralet, Panu, Negri, Kogălniceanu, cînd, la 25 mai (6 iunie) s-a luat decizia privind înfiinţarea Comitetului Unirii[122] cît şi la 30 mai (11 iunie) prin actul în urma căruia s-a creat Comitetul unirii[123]. Activitatea, pe tărîmul realizării unirii i-a atras aversiunea austriecilor, Gödel Lannoy intervenind ferm pe lîngă Th. Bals de a nu fi inclus în guvern, deşi Kiamil Bey, cînd a venit la Iaşi cu firmanul de numire a caimacamului, înclina să i se încredinţeze portofoliul de ministru[124]. Aceasta însă nu l-a împiedicat pe Rola să-şi continue activitatea, cu prilejul alegerilor pentru Divanul ad-hoc optînd pentru ţinutul Iaşi[125] ce l-a ales deputat cu 24 voturi din 34 ce aparţineau marilor proprietari[126]. Odată cu convocarea divanului ad-hoc a fost ales secretar împreună cu A. Panu C. Hurmuzachi, P. Mavrogheni[127].

Posibilităţile materiale ce le are îi permit ca, în decembrie 1857 să subscrie cu suma de 10 galbeni pentru ajutorarea victimelor insurecţiei din India[128] şi să se afle, în 1858 pe lista alegătorilor direcţi ai ţinutului Iaşi ca proprietar al Moimeştilor[129]. Aceasta i-a permis să participe la alegerile pentru adunarea electivă, fiind ales deputat de către alegătorii direcţi din ţinuturile Iaşi şi Cahul[130]. Locuinţa sa a fost utilizată pentru întrunirea partidei naţionale, aici parte din deputaţi stabilind în seara zilei de 3 ianuarie 1859 candidatura colonelului Alexandru Ioan Cuza, după ce Lascăr Rosetti încuie uşa[131]. După actul istoric de la 5—24 ianuarie 1859 C. Rola a fost în mai multe rînduri ministru astfel: ministrul cultelor şi instrucţiunii publice, între 17 ianuarie şi 8 martie 1859[132], ministrul de interne între 10 noiembrie 1859 şi 14 martie 1860[133], ministru de externe între 18 ianuarie şi 23 mai 1861[134], şi ministrul Justiţiei între 23 mai — 26 septembrie 1861[135]. De asemenea în 1862 era deputat[136]. Practic cu aceasta cariera politică a lui Rola luase sfîrşit. Nemulţumit, în 1862 s-a alăturat celor ce protestau contra unirii (mutarea capitalei la Bucureşti însemnînd nu numai începutul ireversibil al decăderii treptate a Iaşului, dar şi lezarea unor interese proprii) în care scop a redactat o suplică semnată şi de alţii din judeţ[137]. Gestul trebuie apreciat însă ca o simplă rătăcire de moment.

Concomitent i-au dat tîrcoale şi unele greutăţi materiale. La 8 ianuarie 1864 epitropul fiilor Catincăi, fosta sa soţie, un D. Lăzărescu, cerea autorizaţie, stăruind în adjudecarea moşiei Moimeşti scoasă de Rola la mezat pentru a-şi putea plăti datoriile[138]. Funcţiile ce le îndeplineşte în această perioadă nu mai au strălucirea celor de odinioară: dacă în 1864 era Preşedintele Curţii de apel din Iaşi, în 1865 se numără printre ceilalţi avocaţi ieşeni în barou[139]. În 1866, la 28 august a solicitat, împreună cu Gh. M. Suţu şi D. Cozadini concesiunea reprezen-

---

121 *Acte şi documente*, vol. III, p. 427—430.

122 *Ibidem*, p. 530—533, A. D. Xenopol, *Unionişti şi separatişti*, în „Analele Academiei Române", Mem. secţ. Ist., S. II, tom. XXXI, 1909, p. 750; idem, *Istoria partidelor politice în România*, Ed. Albert Baer, Bucureşti, 1920, p. 333; R. Rosetti, *Amintiri din copilărie*, p. 71.

123 *Acte şi documente*, vol. III, p. 531.

124 L. Boicu, *op. cit.*, p. 398.

125 *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 158.

126 „Gazeta de Moldavia", an. XXVIII, nr. 69, din 2 sept. 1857, p. 270; nr. 71, din 9 sept. 1857, p. 277.

127 *Ibidem*, nr. 79, din 7 oct. 1857, p. 314; *Documente privind Unirea...*, I, p. XXXVII.

128 „Gazeta de Moldavia", XXVIII, nr. 99, din 16 dec. 1857, p. 394.

129 „Monitorul oficial al Moldovei", supliment. nr. 8, din 23 nov. 1858, p. 2.

130 *Ibidem*, nr. 18, din 20 dec. 1858, p. 1.

131 Alexandre A. C. Sturdza, *Regne de Michel Sturdza, prince régnant de Moldavie*, Librarie Plon, Paris, 1907, p. 123; R. Rosetti, *Amintiri...*, p. 137.

132 „Monitorul oficial al Moldovei", nr. 29 şi 36, 1859, p. 1; N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. IX, Bucureşti, 1938, p. 339, nota 1.

133 „Monitorul...", an. II, nr. 33, din 10 nov. 1859, p. 19; nr. 130, din 14 martie 1860, p. 441.

134 *Ibidem*, an. III, nr. 84, din 18 ianuarie 1861, p. 343; nr. 189, din 27 mai 1861, p. 765.

135 *Ibidem*, nr. 282, din 26 sept. 1861, p. 1 141.

136 „Monitorul, jurnal oficial al Principatelor unite", nr. 129, din 14 iunie 1862, p. 521; nr. 108, din 18 mai 1862, p. 443.

137 A. D. Xenopol, *Istoria partidelor politice...*, p. 425.

138 Sever Zotta, *op. cit.*, p. 46.

139 Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 229,76.

taţiilor străine în Iaşi dar ministrul de interne nu a dat curs cererii[140]. Neplăcerile financiare au continuat să-l însoţească încît Alecsandri, la 25 iunie 1867, cunoscîndu-i situaţia, îi scria unui prieten : „Rola... sărmanul, e trist de a fi maltratat astfel la bătrîneţe. Noroc pentru dînsul că are pe soră-sa lingă care se poate adăposti[141]".

Adresîndu-se lui Kogălniceanu, acesta îi comunica la 25 martie 1869, la Tîrgu Frumos că nu va întîrzia să facă demersurile necesare spre a-i asigura ieşirea la pensie[142]. Într-adevăr, la scurt timp, Adunarea Deputaţilor, în şedinţa sa din 25 mai 1869 i-a votat o pensie de 296 lei şi 98 bani[143]. Au urmat „mai mulţi ani de suferinţe"[144], Rola fiind „muncit de o boală de pe care nu s-a mai ridicat"[146]. A locuit la Gidinţi la sora sa, căsătorită cu Lupu Bogdan[145]. Sfîrşitul a intervenit în ianuarie 1878. Aproape uitat de contemporani, Alecsandri i-a dedicat versurile „Strofe improvizate la moartea lui Rolla" spre a reaminti meritele sale[147].

ECATERINA HARNAV

Aderenţa Ecaterinei Harnav la cauza revoluţiei de la 1848 din Moldova a fost semnalată, pentru prima oară de N. Iorga, în anul 1908 cînd a publicat textul de pe piatra ei de mormînt, găsită la biserica Vulpe din Iaşi. După trecerea ei în eternitate, cineva, spre a o smulge din uitare, săpase un text menit să reţină atenţia urmaşilor : „unica română ce au purtat steagul libertăţilor Moldovei la anul 1848 ; au trăit în obscuritate"[148]. Ulterior, N. Iorga i-a dedicat o notă adăugînd la informaţia cunoscută, alte cîteva detalii depistate din documentele editate[149]. După patru decenii Gh. Bălleanu, fără a fi cunoscut intervenţia lui N. Iorga, reia subiectul care a fost găzduit de o publicaţie literară ieşeană[150]. Cu puţin timp în urmă Virginia Isac i-a dedicat eroinei de la 1848 o caldă evocare difuzată de postul de radio Iaşi[151].

Din puţinele date transmise rezultă că Ecaterina (Catinca după actul de deces) Harnav (după numele soţului) s-a născut în anul 1823[152] în jurul datei de 25 noiembrie după cum mărturisea poetul Gh. Sion — care cunoscînd-o, i-a adresat felicitări cu prilejul unei aniversări. Sion i-a schiţat profilul moral, apreciind-o ca fiind o femeie „foarte spirituală" a cărei elocvenţă „era adese ori răpitoare[153]". Aceste virtuţi completează întrucît-va lipsa de date certe, îngăduind să se presupună că le-a dobîndit în urma unei educaţii alese primită fie în familie cu profesori particulari, fie la vreun pension de fete.

---

[140] Teodor T. Burada, *Istoria teatrului în Moldova*, vol. II, Iaşi, 1922, p. 241.

[141] V. Alecsandri, *Corespondenţă, Documente literare inedite*, p. 18.

[142] Aug. Z. N. Pop, *Catalogul corespondenţei lui Mihail Kogălniceanu*, Bucureşti, 1959, p. 227.

[143] „Progresul", an. VII, nr. 46, din 21 iunie 1869, p. 1.

[144] V. Alecsandri, *Scrisori*, ed. Ilarie Chendi şi E. Carcalechi, Bucureşti, 1904, p. 97.

[145] „Curierul de Iaşi", an. XI, nr. 11, din 27 ian. 1878, p. 2.

[146] „Steaua României", an II, nr. 19, din 26 ian. 1878, p. 4.

[147] „Curierul de Iaşi", *nr. cit.* La 21 ianuarie 1878 Alecsandri scria lui I. Negruzzi: „Încă unul din luptătorii de la 1840—1959 ce se duce. Rola a avut o mare influenţă asupra Societăţii ieşene pe cînd s-a întors de la München, dînd mîna cu toţi tinerii din acea epocă pentru introducerea marelor reforme sociale şi mai cu seamă pentru respectarea simţului de demnitate personală. El a fost unul din acei porecliţi duelgii, care a contribuit prin spaima ce insufla, de a deprinde pe juni şi chiar pe bătrîni de a se respecta pe sine şi a respecta pe alţii (V. Alecsandri, *Scrisori...*, 1904, p. 97).

[148] N. Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, vol. II, Tipografia „I. V. Socec", Bucureşti 1908, p. 126 ; idem, *Istoria Românilor*, vol. IX, p. 124, nota 2 ; N. V. Hodoroabă, *Monografia parohiei Sf. Atanasie şi Kiril cu biserica filială „Vulpe" din Iaşi*, 1934, Tipog. concesionară Alexandru Ţerek, Mârzescu, nr. 9, Iaşi, p. 114.

[149] „Revista istorică", I, nr. 2, 1915, p. 31.

[150] Gh. Bălleanu, *Un nume necunoscut în revoluţia de la 1848 : Ecaterina Harnav* în „Iaşul literar", 1, 1954, p. 99—101. De fapt, după semnalările făcute de N. Iorga numele Ecaterinei Harnav nu era chiar necunoscut. Cîteva date şi la Georgeta Ţurcanu, *Teatrul din Moldova şi revoluţia de la 1848* în „Cercetări istorice", IV, 1973, p. 381.

[151] Virginia Isac, *Ecaterina Harnav*, transmisiune la radio Iaşi, la 13.03.1978 ; (ms. autoarei)

[152] Arh. St. Iaşi, Colecţia de stare civilă, a oraşului Iaşi, Tr. 1819, op. III, 2 083, morţi vol. II, desp. III, f. 37 v., nr. 288.

[153] Gh. Sion, *op. cit.*, p. 134, 171.

În anul 1845 s-a căsătorit cu slugerul Iordachi Harnav, văduv ce mai avea trei copii de la prima sa soție Olimpia : Aristide, Ermiona și Titus[154]. Fie că a stat dragostea la baza întemeierii acestei căsnicii, fie anumite interese materiale, cert e că avea să-i rezerve un destin tragic. În anul 1846 Catinca Harnav era semnalată în capitala Moldovei ca actriță, fiind distribuită în piesa lui C. Caragiale, „O Soaré la mahala" sau „Amestecul de dorinți". A urmat un alt rol, în piesa lui Al. Russo „Jicnicerul Vadră" sau „Provincialul la treatrul național" reprezentată la 25 februarie 1846. Ideile aduse pe scenă au provocat nemulțumirea ocirmuirii, ce a dispus surghiunirea autorului iar printre măsurile luate împotriva actorilor reținem îndepărtarea din teatru a Ecaterinei[155]. Concluzia se desprinde din aceea că ea nu mai apare în piesa următoare, „Căciula brumărie".

În anul 1847 soțul său a obținut atestat cu drept de a „practisi îndatorire de vechil[156]" și, tot din acest an a fost recunoscut de avocat[157] după ce părăsise cariera de funcționar demisionînd din funcția de cap de masă de la Ministerul Justiției[158].

În preajma revoluției de la 1848 locuința lui Iordachi Harnav era unul din locurile de adunare din Iași în care elementele progresiste, făcînd politică antiguvernamentală își exprimau opiniile privind necesitatea imperioasă a unor reforme. Ceea ce nu știa cu certitudine nici Ecaterina și nici cei ce-i frecventau locuința era că Iordachi avea totuși grijă să informeze Consulul țarist din Iași cu toate chestiunile ce se discutau[159]. Despre obiectul unei întruniri în casa Harnav a dat relații, în interogatoriul luat la 9 aprilie 1848 Dimitrei Moldoveanu, fratele cunoscutului pașoptist Zaharia Moldoveanu. Din declarația sa rezultă că la unele adunări au participat maiorul Stroici, Alecu Fotino, Zaharia Moldoveanu, Dimitrie Filipescu, Panaite Docan și alții, opinia lor fiind că „a venit vremea a-și regularisi drepturile"[160].

Martoră la aceste întruniri Ecaterina era la curent deci cu evoluția evenimentelor, fapt care a determinat-o să-i scrie în martie 1848 o scrisoare lui Gh. Sion ce se afla pe atunci la o moșie la țară : „Aici lucrurile iau o față serioasă și gravă. Este o mare mișcare. De la patriotismului românilor sperăm a vedea ceva. De prin toate districtele au sosit mai mulți oameni cugetători la binele țării ca să se consulte de ceea ce s-au cădea să se facă în împrejurările actuale... Țarul muscălesc a dat un manifest prin care promite a privi ca neutru la toate mișcările popoarelor[161]. Nu-ți pot scrie mai multe. Scoală și vino la Iași. Pierderea de timp este o crimă în împrejurările grave. Te aștept. Lucrurile sînt serioase.[162]

Despre participarea Ecaterinei Harnav la revoluție sursele documentare nu fac referiri, lăsîndu-ne pe tărîmul ipotezelor. Se poate presupune că, în adunarea de la hotelul Petersburg unde au luat parte „mii de locuitori autohtoni și străini ai țării" să fi participat și femei inclusiv Ecaterina Harnav și soțul ei căci, la Casa Mavrocordat unde se adunaseră, de fapt capii revoluției un martor ocular susținea că acolo „deputații se adunaseră cu soțiile lor[163]".

În seara reprimării revoluției miliția din Iași, comandată de Dimitri și Grigore Sturdza a organizat descinderi nu numai pe Copou, dar și în casele lui N. Docan, Lupu Balș, Harnav și altele[164]. Este posibil ca atunci Ecaterina să fi „purtat steagul libertăților", deși detaliile despre această chestiune lipsesc. Despre aceastea Gh. Băileanu a formulat două ipoteze : a) fie că ea s-a găsit în fața mulțimii venită din Muntenimea de Sus (pe Copou) cu intenția de a ajuta revoluționarii din casa lui Al. Mavrocordat b) fie că s-a găsit pe strada Albă între 5 drumuri

---

154 Gh. Băileanu, *op. cit.*, p. 100.

155 *Istoria teatrului în România*, vol. I, Ed. Acad. R.S.R., București, 1965, p. 226.

156 „Buletin, foae oficială", XV, 1847, p. 74—75.

157 „Monitorul oficial al Moldovei", an. III, nr. 320, din 13 nov. 1861, p. 1 306.

158 Gh. Sion, *op, cit.*, p. 134.

159 *Ibidem*, p. 135 ; Virginia Isac, *op. cit.*, f. 1—2.

160 *Anul 1848...*, tom. I, p. 281 ; *Anul revoluționar 1848...*, p. 99.

161 O, sfîntă naivitate !

162 Gh. Sion, *op. cit.*, p. 171—172. Sion nu dă totuși numele autoarei scrisorii. Se poate însă trage concluzia că era Ecaterina prin faptul că ea se găsea la curent cu evoluția evenimentelor („casa ei era un fel de club unde se adunau nemulțumiții în contra guvernului", *ibidem*).

163 D. Ivănescu și Horst Fassel, *Știri externe despre revoluția de la 1848 din Țările române în* „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol", tom. XV, Iași, 1978, p. 359 și nota 3.

164 *Anul 1848...*, tom. I, p. 428 ; *Anul revoluționar 1848...*, p. 209.

şi maidanul din faţa Consulatului Austriac unde se adunaseră tătărăşenii, ciurcheni etc. orientaţi tot spre a despresura revoluţionarii de la Copou[165].

Viaţa „in obscuritate" a început pentru Ecaterina Harnav în anul 1853 în luna ianuarie cînd s-a descoperit că soţul său ce cîştiga procese foarte mari învingînd avocaţi cu studii şi diplome era de fapt un falsificator de acte, testamente şi hrisoave[166]. Aşa a izbucnit „scandalul Harnav" în care erau implicate şi înalte personalităţi, printre care preşedintele guvernului şi ministrul de interne N. Canta[167]. În urma procesului, Sion spune că Harnav a fost întemniţat, confiscîndu-i-se averea[168]. La numai 4 ani însă, în 5 septembrie 1857 Iordachi Harnav se numără printre cei 402 alegători chemaţi să dezemneze, 4 deputaţi ieşeni pentru divanul Ad-hoc[169]. Cîţiva ani mai tîrziu, Harnav era recunoscut ca avocat (jureconsult) într-un tablou din 13 noiembrie 1861[170]. Ca avocat apare de asemenea şi-n anul 1865[171]. Sion afirmă însă în amintirile sale că, după ispăşirea pedepsei Harnav „a murit în mizeria cea mai neagră, sub streaşina unui gard", iar soţia sa s-a sinucis luînd arsenic[172]. Probabil că fostele victime ale lui Harnav au redeschis procesul cerînd noi despăgubiri. Din actul de deces a Ecaterinei rezultă că ea era domiciliată în Piatra Neamţ, iar soţul său în Iaşi, ea stingîndu-se din viaţă la Hotelul Binder, din Sărărie, la 23 martie 1867 orele 15. Indiscutabil că, între cei doi soţi intervenise ceva grav dacă aveau domicilii în localităţi diferite. De reţinut că martor la actul de deces este în afară de Galino — artist de la Naţionalul ieşean — colonelul Alexandru Guriţă poate o rudă (frate ?) de-a sa[173].

Prin activitatea depusă, paşoptiştii de care ne-am ocupat au contribuit, prin măsura posibilităţilor lor, la zidirea edificiului României moderne. Şi, pentru aceasta, gîndurile noastre se îndreaptă către ei cu respect şi veneraţie.

BIOGRAFIES DES REPRÉSENTANTS DE LA RÉVOLUTION DE 1848.

R é s u m é

Nous présentons la vie et l'activité de quelques représentants moldave peu connus, parmi lesquels :

Grigore Cuza (1796—1869) ; né a Barboşi (Galaţi), il a suivi l'Ecole princière d'Iassy, ensuite, des 1822, il a ocupé diverses functions administratives. Situé sur des positions progressistes, il a adéré a la Conjuration Confederative (1839) et a l'Association patriotique (1846). Le 27 mars 1848, il a presidé la réunion populaire de l'Hôtel Petersburg. Ministre pendant 1849—1853, il s'est remarqué comme combattant pour l'Union des Principautes et, entre 1859—1866 il a soutenu les réformes progressistes, nécessaires à la modernisation de la societé roumaine.

Costache Rola (1812—1878) il a été le fils du docteur Eustatie Rola. Il a fait des etudes de droit a München. En 1848 il a été l'un dirigeants modérés de la revolution moldave. Combattant actif pour l'Union des Principautés, entre 1859—1861, il a été ministre pendant plusieurs gouvernements.

Ecaterina Harnav (1823—1867). Actrice en 1846, Ecaterina Harnav a fait de sa maison lieu de recontre des éléments revolutionaires d'Iassy. Il semble qu'elle eût mobilisé la population pour la libération des révolutionnaires arrêtés.

165 Gh. Băileanu, *op. cit.*, p. 101 ; Georgeta Ţurcanu, *op. cit.*, p. 381.
166 Gh. Sion, *op. cit.*, p. 135.
167 Leonid Boicu, *Adevărul despre un destin politic*, Ed. Junimea, Iaşi, 1973, p. 46.
168 Gh. Sion, *op. cit.*, p. 135 ; Virginia Isac, *op. cit.*, f. 2.
169 *Documente privind Unirea Principatelor*, vol. I, p. 228.
170 „Monitorul oficial al Moldovei", an. III, nr. 320, din 13 nov. 1861, p. 1 306.
171 Gh. Ungureanu, *op. cit.*, p. 77.
172 Gh. Sion, *op. cit.*, p. 135.
173 Arh. St. Iaşi, Tr. 1819, op. III — 2 083, morţi, vol. II, desp. III, f. 37 v.